

*Др Милан Палевић,  
редовни професор*

УДК: 574(262.81)  
DOI: 10.46793/UPSSIX.083P

## **ПРАВНИ ОКВИРИ ЕКОНОМСКОГ КОРИШЋЕЊА КАСПИЈСКОГ МОРА\***

### ***Резиме***

Главни циљ овог истраживања је да представи правне оквире који одређују начин и обим експлоатације природних ресурса у Каспијском подручју. Овај циљ је остварен анализирањем релевантних међународних уговора који се примењују у овој географској области, користећи историјски метод. Затим, анализирани су релевантни међународни уговори и обичаји који се примењују на статусна питања мора и језера а који су значајни за дефинисање правног режима референтног за регулисање коришћења тих вода и њихових ресурса. У овом делу анализе претежно је коришћен компаративни метод којим су поређене одредбе садржане у универзалним међународним уговорима са одредбама садржаним у регионалним међународним уговорима. Главни резултати истраживања, у делу који се односи на статусно одређење Каспијског водног басена, јесте тај да се на њега не може у потпуности применити ни један од познатих концепата за одређење статуса, да он садржи елементе и затвореног мора, и елементе граничног језера и елементе кондоминијума, те да све ово заједно потенцијално представља елементе неког новог уникатног концепта. У делу рада који се односи на правне оквире експлоатације посматраног подручја, главни закључак је тај да су најреферентније норме за његово одређење садржане у регионалним инструментима који регулишу питање заштите животне средине јер управо они дирижују начин и обим економске експлоатације. Ограничења овог истраживања су прво у томе што се од више аспеката статусног одређења посматраног подручја задржава само на правном аспекту, те што се ограничава на анализу утицаја еколошких норми на предмет истраживања.

**Кључне речи:** *Каспијско море, правни статус, екологија, експлоатација.*

---

\* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

## 1. Увод

Каспијски водни басен је од изузетног значаја за обалне државе како због свог природног богатства тако и због свог гео-стратешког положаја, што имплицира изузетну важност правила која регулишу правни статус Каспијског водног басена, националне секторе, јурисдикцију, пловидбу, рибарство, коришћење морског дна, морског подземља и очувања екосистема и осталих релевантних питања из области. У раду полазимо од опсервације основног питања – дилеме, да ли је у питању море или језеро. Након тога, пажњу ћемо посветити еколошком режиму Каспијског водног басена. Неки од разлога за овакву селекцију су у чињеници да од статусног одређења Каспијског водног басена понајвише зависи и правни режим који се има применити на питања од значаја за обалне државе. С друге стране, еколошки правни режим у многоме одређује начин и обим експлоатације природних ресурса као и ресурсни развој овог подручја.

У складу са овако дефинисаним предметом истраживања рад је структуриран у два главна дела. У првом делу, који се бави статусним одређењем Каспијског водног басена, разјашњено је да дилема „море“ или „језеро“ није само терминолошког карактера. Представљени су различити аспекти статусног питања истичући значај правног аспекта. Даље, анализа правног аспекта је започета историјском методом представљајући статусне концепте који би се могли применити на Каспијски водни басен, а који произилазе из релевантних совјетско-иранских уговора. У овом делу су разматрани концепти „затвореног мора“, „граничног језера“ и „кондоминијума“ користећи се компаративном методом у одговарајућим деловима текста.

Због значаја који има за предмет истраживања, посебна пажња је посвећена анализи статуса Каспијског водног басена према одредбама Конвенције о статусу Каспијског мора из 2018. године. У овом делу истраживања доминантно је коришћен компаративни метод. Одредбе Конвенције о статусу Каспијског мора су поређене са материјално подударним одредбама Конвенције о праву мора из 1982. године. За потребе статусног одређења Каспијског водног басена на овај начин су анализирани одредбе Конвенције о статусу Каспијског мора, које дефинишу унутрашње воде, територијалне воде, зоне риболова и заједнички поморски простор.

С обзиром да Конвенција о статусу Каспијског мора није ступила на снагу те да су њене одредбе још увек само показатељ правног статуса и правног режима *de lege ferenda*, то је у другом делу рада анализиран еколошки правни режим који се примењује у Каспијском водном басену из претходно наведених разлога. У овом делу рада, на почетку су представљени разлози који су утицали на опредељење обалних држава да развијају међусобну сарадњу на пољу очувања животне средине и еколошке заштите Каспијског водног басена и његових природних ресурса. Кроз дискусију о поступку усвајања правних

аката представљени су и елементи међународног утицаја који су дошли до изражаја нарочито приликом усвајања Каспијског програма за околину. Представљен је начин на који је овај програм послужео као основа за свеобухватне институционалне и законске реформе у обалним државама, те како је допринео усвајању најзначајнијег регионалног инструмента у овој области – Техеранске конвенције. У даљем тексту, који се односи на Техеранску конвенцију, представљен је њен номинални утицај на економску експлоатацију природних ресурса Каспијског водног басена. Објашњено је на који начин релевантни протоколи уз Техеранску конвенцију одређују обим економских активности које предузимају обалне државе. У циљу потпунијег извршења предмета истраживања, у овом контексту су анализирани и механизми надзора над провођењем одредби Техеранске конвенције. Објашњен је састав и надлежности Конференције држава чланица и указано на евентуалне мањкавости система контроле који је успостављен кроз ово тело. Даљом анализом је обухваћен Секретаријат, као орган који такође врши надзорну функцију. Указано је на методолошки принцип рада овог тела кроз представљање доминантног начина на који оно врши своју функцију. Такође, указано је на формалне недостатке саме Техеранске конвенције за овакав начин вршења надлежности Секретаријата те је он стављен у шири контекст међународног права.

## **2. Значај одређивања Каспијског мора као мора или као језера**

На први поглед се може учинити као да је дилема да ли је Каспијско море – море или језеро, само термилошког карактера и то релативно новијег датума. У историјским изворима различитих цивилизација, које су се смењивале у овом региону, посматрани водни басен се назива „морем“, још од 738 године.<sup>1</sup> Приметно је и да се термин „језеро“ кроз историју користио у периодима у којима је целокупан басен припадао једној држави.<sup>2</sup> Осим историјских околности, географске и природне карактеристике Каспијског водног басена,<sup>3</sup> дају основ за различито поимање како његовог статуса тако и меродавног права: у питању је највећи басен воде на свету који није повезан са светским морима или океанима природним путем, који је изузетно богат рибљим

---

<sup>1</sup> Kapyshev, A., *Legal Status of the Caspian Sea: History and Present*, European Researcher, 2013, Vol.(44), 3-2

<sup>2</sup> Raczka, W., *A sea or a lake? The Caspian's long odyssey*, Central Asian Survey, 19 (2), p. 197.

<sup>3</sup> Под појом „Каспијски водни басен“ подразумевамо тродимензионалност овог природног резервоара.

фондом, трећи по величини резервоар нафте, и други по резервама гаса у светским размерама.<sup>4</sup>

Статусно питање Каспијског водног басена добија на значају ступањем на снагу међународних конвенција и успостављањем обичаја који регулишу питања у вези мора<sup>5</sup> и језера, нарочито у периоду након распада Совјетског Савеза 1991. године, па све до 2018. године. Разлози за актуелизацију овог питања произилазе из разлога што су: за време постојања Совјетског Савеза статусна питања Каспијског водног басена била регулисана билатералним уговорима између СССР-а и Ирана (1921<sup>6</sup> и 1940<sup>7</sup>); распадом Совјетског Савеза појавиле су се три нове државе са излазом на Каспијски водни басен, које овде имају снажне економске, политичке и безбедносне интересе; новонастале државе одричу своје обавезе које би произилезиле из Совјетско-иранских уговора.<sup>8</sup>

Из до сада наведеног већ је јасно да је статусно питање Каспијског водног басена пре свега правног, затим и политичког, економског, еколошког и безбедносног<sup>9</sup>, а по најмање термилошког карактера. Пажњу даље посвећујемо анализи правног аспекта статусног одређења Каспијског водног басена, јер од њега зависи и међународноправни оквир који се има применити на регулисање кључних питања за обалне државе, као што је утврђивање граница, експлоатација ресурса, пловидба, али и за државе које немају излаз на Каспијско море, као што су: приступ, пловидба, транспорт и бројне друге слободе.

---

<sup>4</sup> Pietkiewicz, M., *Legal status of Caspian Sea – problem solved?* Marine Policy 123 (2021), pp 104-321.

<sup>5</sup> Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone of 1958 ([https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXI-1&chapter=21](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-1&chapter=21)); Convention on the Continental Shelf of 1958 ([https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg\\_no=XXI-4&chapter=21&clang=en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXI-4&chapter=21&clang=en)); Convention on the High Seas 1958 ([https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXI-2&chapter=21](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-2&chapter=21)); Convention on Fishing and Conservation of Living Resources of the High Seas ([https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg\\_no=XXI-3&chapter=21&clang=en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXI-3&chapter=21&clang=en)); UN Convention on the Law of the Sea 1982 (<https://www.imo.org/en/OurWork/Legal/Pages/UnitedNationsConventionOnTheLawOfTheSea.aspx>).

<sup>6</sup> Договор между РСФСР и Персией. 26 февраля 1921 г. | Документы XX века ([doc20vek.ru](http://doc20vek.ru)), приступљено 02.08.2021. године.

<sup>7</sup> Договор о торговле и мореплавании между Союзом Советских Социалистических Республик и Ираном от 25 марта 1940 - [docs.cntd.ru](http://docs.cntd.ru), приступљено 02.08.2021. године.

<sup>8</sup> Janusz-Pawletta, B., *The Legal Status of the Caspian Sea: Current Challenges and Prospects for Future Development*, Springer-Verlag GmbH Germany (2021) pp. 22-26.

<sup>9</sup> У рату против тзв. Исламске државе, руска флота из Каспијског мора је дејствовала са 26 ракета 2015. Године <https://www.reuters.com/article/mideast-crisis-syria-russia-missiles-idUSL8N1291M120151009>, приступљено 10.08.2021. године.

У анализи правног аспекта статусног одређења Каспијског водног басена, не може се занемарити правно наслеђе које произилази из међусобних уговора и пракси Совјетског Савеза и Ирана које су дуго биле једине обалне државе. У том смислу најзначајнији су уговор из 1921. године, којим су поништени претходни уговори, и уговор из 1940. године, који заједно са претходним уговором у највећој мери садржи норме које су релевантне за правни статус Каспијског водног басена. Сматрамо да су ови правни извори и праксе које произилазе из њихове примене релевантни, без обзира на став три нове обалне државе (од укупно пет), Азербејџана, Турменистана и Казахстана. Разлог за то је садржан у одредбама Бечке конвенције о сукцесији држава у односу на уговоре из 1978. године, која у чл. 34 ст. 1 тач. а),<sup>10</sup> прописује да: „сваки уговор који је био на снази на дан сукцесије држава у погледу целокупне територије државе претходнице остаје на снази у односу на сваку тако насталу државу сукцесора;“ али и Оснивачког акта Заједнице Независних Држава, који у чл. 12,<sup>11</sup> прописује да „Високе државе уговорнице гарантују испуњење међународних обавеза које за њих произилазе из уговора и споразума чији је потписник бивши Совјетски Савез.“<sup>12</sup> Због наведеног придружујемо се *Janusz-Pawletta*<sup>13</sup> у ставу да није било правног вакуума у овом региону ни у периоду 1991-2018. година.

### **3. Релевантни међународноправни концепти за одређивање статуса**

Из одредаба совјетско-иранских уговора, и пракси које произилазе из њихове примене, статус Каспијског водног басена је могуће подвести под концепт „затвореног мора“ (*closed sea*). Према овом концепту, сва питања од значаја за статус и правно уређење затвореног мора су у искључивој надлежности обалних држава. Сматра се да обалне државе уживају пуни суверенитет над територијалним водама и да се питања коришћења отворених вода регулишу путем међународних уговора обалних држава. У случају изостанка таквих уговора аналогно се примењују правила која се односе на отворена мора. Овај концепт, иако је претходио Конвенцији Уједињених нација о праву мора из 1982<sup>14</sup> (у даљем тексту: Конвенција о праву мора), ипак се разликује од концепта „затвореног или полузатвореног мора“ (*enclosed or semienclosed sea*), који је садржан у одребама чл. 122 и 124

---

<sup>10</sup> [https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3\\_2\\_1978.pdf](https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf) Приступљено 10.08.2021. године.

<sup>11</sup> <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3917> Приступљено 10.08.2021. године.

<sup>12</sup> Ауторов превод.

<sup>13</sup> Janusz-Pawletta, B., *нав. дело*.

<sup>14</sup> [https://www.un.org/depts/los/convention\\_agreements/texts/unclos/unclos\\_e.pdf](https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf), приступљено 13. 08. 2021. године.

ове Конвенције. Прва разлика је у географским претпоставкама за примену концепта затвореног или полузатвореног мора из Конвенције о праву мора. Наиме, Конвенција о праву мора препознаје могућност да се море састоји у потпуности или претежно од територијалног мора и искључивих економских зона две или више обалних држава, што јесте случај и са Каспијским водним басеном. Међутим, за потребе Конвенције о праву мора под појмом затвореног или полузатвореног мора подразумева се залив, слив или море окружено са две или више државе, али које је природно повезано са другим морем или океаном уским излазом. Ова претпоставка осим што успоставља дистинкцију између посматраних концепата, уједно и искључује примену Конвенције о праву мора на Каспијски водни басен. Следећа разлика је садржана у томе што за затворена или полузатворена мора, онако како их нормира Конвенција о праву мора, постоји међународноправни оквир за регулисање односа између обалних држава. На супрот овоме, концепт затвореног мора подразумева суверенитет обалних држава као искључиву детерминанту за регулисање суседских односа. Наведене одреднице концепта затвореног мора у многоме приближавају статус Каспијског водног басена оноем што је означено као гранично језеро.<sup>15</sup> Без природних веза са морима или океанима, окружен сувереним државама, Каспијски водни басен је погодан да буде статусно одређен као језеро и због тога што не постоје универзални правни извори који успостављају обавезујућа правна правила која регулишу експлоатацију граничних језера, пловидбу, заштиту екологије и сл. те је успостављање и дефинисање правног режима у искључивој надлежности суседних обалних држава и њиховог међусобног договора.<sup>16</sup> У случају прихватања оваквог статусног одређења Каспијског водног басена, обалне државе би имале територијалне воде (национални сектори – предлог Азербејџана<sup>17</sup>), које би у правном смислу биле изједначене са њиховим унутрашњим водама.

Питање граница би могло бити регулисано у складу са неким од важећих принципа, као што је принцип обалне линије, принцип средишње линије (са својим варијацијама: географска средишња линија или формална средишња линија), принцип праве основе, астро-линије итд.<sup>18</sup> Чак би се, у извесном

---

<sup>15</sup> Нацрт Конвенције предложен од стране Азербејџана, детаљније код Mamedov R (2001) *International legal status of the Caspian Sea; issues of theory and practice*. Turkish Yearb Int Relat 32:217–259

<sup>16</sup> *CF* Vinogradov, S., Wouters, P., *The Caspian Sea: Quest for a New Legal Regime*, 9 Leiden Journal of International Law 87, 1996, p. 90.

<sup>17</sup> Pietkiewicz, M., *нав. чланак*, стр. 104-321.

<sup>18</sup> Неки од наведених принципа су коришћени приликом утврђивања граница на језеру Дојран између Грчке и бивше Југославије у уговору из 1959. Janusz-Pawletta *op. cit.*, даје детаљније референце према следећим релевантним изворима: Врховни суд САД у Миннесота против Висконсина [1920] 252 САД 273; Врховни суд САД у Лоуисијана против Мисисипија, 1906; језеро Малави: Англо-немачки споразум из 1890. и Лусо-

екстензивном смислу, могло говорити и о примени принципа историјских граница, макар у односу на бивше Совјетске републике међу којима су постојале административне границе. Ипак, Каспијски водни басен није добио статус граничног језера, пре свега због недостатка сагласности обалних држава што је видно и из усвојене Конвенције о Каспијском мору.

Уважавајући правно наслеђе које произилази из совјетско-иранских уговора значајно је осврнути се и на могући статус Каспијског водног басена као кондоминијума.<sup>19</sup> Међународно право познаје овај статусни концепт, али он нема широку примену у пракси. Овај концепт је примењен:<sup>20</sup> у Гаштајновој конвенцији из 1865; Кромер-Гали споразуму из 1899; Англо-египатски кондоминијум Судана (1898–1955) и Англо-француски кондоминијум Новог Хебрида. Упориште за овакво дефинисање статуса Каспијског водног басена произилази из чињенице да совјетско-ирански уговори нису одређивали територијалне воде, односно границе на водама нити басену. Такође, пракса у вези примене уговора из 1921. године, и 1940. године, као и одређени формални акти усвојени у националним правним системима обалних држава тога доба, иду у прилог дефинисању статуса Каспијског водног басена као кондоминијума.

Русија и Иран су заговарале овај концепт у дефинисању статуса Каспијског водног басена,<sup>21</sup> предузимајући одређене акте у том правцу и на међународном плану. Суштински, кондоминијум значи да обалне државе заједнички користе ресурсе Каспијског водног басена и заједнички се старају о управљању водама, екологији и сличним питањима. Овакав правни статус би значао да је разграничење на Каспијском водном басену нелегално као и било какав унилатерални потез било које обалне државе. Признање пуног и једнаког суверенитета обалних држава у Каспијском водном басену је

---

британски споразум из 1891. године, Англо-португалски споразум из 1954. године; језеро Викторија (Уганда, Кенија, Танзанија): Англо-немачки споразум из 1890; Језеро Чад (Чад, Камерун, Нигер, Нигерија): Англо-француске конвенције из 1898. и 1904. и 1906. године; Преспанско језеро: Флоренски протокол из 1926; Језеро Тангањика (Танзанија, Бурунди, Конго): енглеско -белгијски протокол из 1924; Охридско језеро: Флоренски протокол из 1926; Језеро Кханка: Пекиншка конвенција из 1860; Ладоско језеро, московски мировни уговор из 1940; Трианонски уговор из 1920; језеро Малави (Ниаса): Британско -португалски споразум из 1954; језеро Лугано: Споразуми између Швајцарске и Италије; Женеовско језеро: Конвенција између Швајцарске и Француске о одређивању границе на Женеовском језеру 1953. године; језеро Алберт (Уганда и ДРК); Лондонски споразум из 1915.

<sup>19</sup> Детаљније о овом појму кондомниума погледати: Brownlie, I., *Principles of public international law*, (2008) Oxford University Press, Oxford

<sup>20</sup> Погледати Janusz-Pawletta, B., *нав. дело*.

<sup>21</sup> Garibov, A., *Legal Status of the Caspian Sea is Finally Defined. What is Next? Caucasus International*, (2018) 8 (2): pp. 179–195

укључено у заједничку декларацију другог каспијског самита који је одржан у Техерану.<sup>22</sup>

Ипак, са аспекта накнадног развоја догађаја на терену, могло би се рећи да се одступило од оваквог статусног концептирања из најмање два разлога. Прво, Азербејџан је предузео низ унилатералних активности у правцу експлоатације подручја за која сматра да му припадају у чему учествују западне нафтне компаније. Друго, Севернокаспијски уговори који су закључени између Азербејџана, Казахстана и Русије ипак одступају од концепта кондоминијума, јер се њима, поред легализације унилатералних активности на експлоатацији ресурса, у извесном смислу уређују и питања граница суседних обалних држава. Тврдња да је овим уговорима „само подељено дно али не и воде“ ипак не може да помири ове уговоре и праксе са представљеним концептом кондоминијума. Треба имати у виду и то да поједине државе када су оспоравале валидност ових уговора, своје аргументе нису заснивале на правима која произилазе из међународноправног статуса Каспијског водног басена као кондоминијума.<sup>23</sup>

#### 4. Конвенција о статусу Каспијског мора

У светлу претходне анализе могућих статусних концепата Каспијског водног басена, на самом почетку дискусије о Конвенцији о статусу Каспијског мора (даље: Каспијска конвенција), потребно је напоменути да она у чл. 2 ст. (1) прописује да обалне државе уживају суверенитет, суверена и ексклузивна права као и јурисдикцију на Каспијском мору. Даље, сама Каспијска конвенција, која је потписана 2018. године, између Азербејџана, Ирана, Казахстана, Русије и Туркменистана, у својој преамбули се не реферише на Конвенцију о праву мора из 1982. године, која је основни међународноправни инструмент за регулисање питања у вези мора. На овај начин државе потписнице су недвосмислено изразиле вољу да статусно питање, као и друга повезана питања регулишу на особен начин. У техничком смислу ово је потврђено тако што је Казахстан одређен као држава депозитар ратификационих инструмената уместо уобичајеног депозитара међународних уговора – Генералног секретара Уједињених нација. Уз енглески, национални језици обалних држава су аутентични језици Каспијске конвенције, али у случају спора претежност се даје верзији на енглеском језику. У материјалном смислу генерички карактер Каспијске конвенције је дошао до изражаја већ у чл. 1 Конвенције у којем је, без обзира на насловну одредницу Каспијског водног басена као „мора“, одређено да је у питању „водно тело“. Прецизније, Конвенција дефинише Каспијски водни басен као „водно тело

---

<sup>22</sup> Pritchins, S., *Russia's Caspian Policy*, Russian Analytical Digest (2019) 235: 2–6.

<sup>23</sup> Детаљније код Abdul Kadir, R., *Introductory note to Convention on the Legal Status of the Caspian Sea*, The American Society of International Law (2019):20 DOI:10.1017/ilm.2019.5

окожуено копненим територијама страна уговорница и назначено на поморским картама у размери 1: 750.000 Општег одељења за пловидбу и океанографију Министарства одбране Руске Федерације, Санкт Петербург , бр. 31003 (...).“ Дакле, ни као језеро ни као море. Због тога, може се сматрати да ни сама Каспијска конвенција не решава питање статуса Каспијског водног басена.<sup>24</sup> Макар не у оквирима неког постојећег међународноправног концепта који се примењује на дефинисање статуса других водних тела. Ипак, предмет регулација ове Конвенције се у одређеној мери нужно поклапа са предметом регулација Конвенције о праву мора те поређењем њихових одредби могу се уочити евентуалне нормативне подударност као и дистинктивности, што, опет, може послужити као основа за статусно одређење Каспијског мора.

Каспијска конвенција је поделила водни басен у четири зоне и то: унутрашње воде, територијалне воде, зоне риболова и заједнички поморски простор. Појам унутрашњих вода се истоветно дефинише у Каспијској конвенцији као и у Конвенцији о праву мора. Унутрашње воде су означене као воде „од основне линије према копну“, с тим што се у Конвенцији о праву мора у чл. 8 прецизира да је овај појас смештен у територијалним водама. У литератури се објашњава да се разлог за штуро одређење појма територијалних вода у Конвенцији о праву мора налази у чињеници да државе уживају пуни суверенитет и јурисдикцију над овим водама, једнако као на копну.<sup>25</sup> Истоветан разлог је вероватно утицао на још штурију дефиницију унутрашњих вода која је садржана у Каспијској конвенцији. Даље, појам територијалних вода је дефинисан у Каспијској конвенцији, док правна дефиниција аналогног појма „територијалног мора“ изостаје из Конвенције о праву мора. Каспијска конвенција дефинише територијалне воде као „морски појас на који се протеже суверенитет обалне државе“, без прецизног одређења надлежности обалних држава, док, са друге стране, Конвенција о праву мора на детаљнији начин нормира надлежности у овим водама. Што се тиче конкурентских категорија, „рибарска зона“ из Каспијске конвенције и „ексклузивна економска зона“ из Конвенције о праву мора, може се рећи да се оне разликују по својој садржини. Рибарска зона из Каспијске конвенције је ужа, и дефинисана је као „морски појас у којем обална држава има ексклузивно право на прикупљање водених биолошких ресурса“. Ексклузивна економска зона је шире дефинисана у Конвенцији о праву мора, која прописује да „приобална држава има, између осталог, суверена права у сврху истраживања и експлоатације, очувања и управљања природним ресурсима, живим или неживим, вода које се налазе уз морско дно и морског дна и његовог подземља и с обзиром на друге активности за

---

<sup>24</sup> Pietkiewicz, M., *нав. чланак*.

<sup>25</sup> Degan, V., *Internal waters*, Netherlands Yearbook of International Law, (1986) 17, pp. 3-44.  
doi:10.1017/S0167676800001550

економску експлоатацију и истраживачке зоне, као што је производња енергије из воде, водених струја и ветрова.“ Дакле, нормативно посматрано, правној дефиницији „рибарске зоне“ недостају многи елементи и она је ограничена само на прикупљање, које може бити истраживачко и експлоатативно, али само биолошких ресурса. Чини се да је експлоатација нафте и гаса, који су органски али не и биолошки ресурси, искључена из ових зона. Могуће је да су рибарске зоне изузете од експлоатације нафте и гаса из еколошких разлога, нарочито имајући у виду да су норме садржане у Техеранској конвенцији о заштити околине у Каспијском мору из 2003. године,<sup>26</sup> као и у Каспијским програму за околину (*Caspian Environment Programme*)<sup>27</sup> из 1998. године, прецизније и строжије од компаративних норми садржаних у Конвенцији о праву мора. Овај „недостатак“ рибарских зона компензован је кроз тзв. секторе које Каспијска конвенција дефинише као „делове морског дна и подземља који су разграничени између држава у сврху експлоатације подземља и провођења других легитимних економских активности у вези развоја ресурса дна и подземља.“<sup>28</sup> Упоредноправна категорија садржана у Конвенцији о праву мора јесте „континентални појас“ из чл. 76, који је просторно ограничен на 200 наутичких миља од основних линија. Из чл. 8. Каспијске конвенције, који детаљно регулише употребу сектора, сазнајемо да су у питању подручја између суседних држава или држава чије се територије налазе на супрот једна другој али без постављања наутичких оквира. Следеће зоне које се могу поредити из Каспијске конвенције, односно Конвенције о праву мора, су „заједнички поморски простор“ односно „отворено море“. Каспијска конвенција ову зону дефинише као „водено подручје које се налази изван спољних граница зона риболова и које је отворено за употребу од свих страна“.<sup>29</sup> За разлику од ове позитивне дефиниције, Конвенција о праву мора у чл. 86. уводи негативну дефиницију отвореног мора које одређује као „све делове мора који нису обухваћени ексклузивном економском зоном, територијалним водама или унутрашњим водама државе или водама у архипелагу који припада некој држави“.<sup>30</sup> Осим наведених, извесне разлике постоје и код дефинисања „нормалне основне линије“ и „праве основе“, које се користе за одређивање граница, али

---

<sup>26</sup> The Framework Convention for the Protection of the Marine Environment: [https://www.unep.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/caspian-sea?\\_ga=2.112377604.1055725277.1619684984-2041677393.1612174695](https://www.unep.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/caspian-sea?_ga=2.112377604.1055725277.1619684984-2041677393.1612174695), приступљено 18.09.2021.године. У овом контексту треба обратити пажњу на њен трећи протокол.

<sup>27</sup> [https://www.unep.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/caspian-sea?\\_ga=2.112377604.1055725277.1619684984-2041677393.1612174695](https://www.unep.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/caspian-sea?_ga=2.112377604.1055725277.1619684984-2041677393.1612174695), приступљено 18.09.2021.године.

<sup>28</sup> Ауторов превод.

<sup>29</sup> Ауторов превод.

<sup>30</sup> Ауторов превод.

детаљнија анализа ових разлика није од значаја за одређивање самог статуса Каспијског мора.<sup>31</sup>

Каспијска конвенција још увек није ступила на снагу. Недостаје пети ратификациони инструмент, који није достављен од стране Ирана. Из тог разлога се Каспијска конвенција може посматрати као индикатор статуса и правних правила *de lege ferenda*. Како налаже предмет истраживања у овом раду, у наставку ћемо представити правне оквире у којима се тренутно одвија коришћење/експлоатација Каспијског водног басена.

## 5. Актуелни модели коришћења каспијских ресурса

Дуготрајност процеса одређивања правног статуса Каспијског водног басена, са једне стране, и његов велики економски значај, са друге стране, не само за регију већ и за глобалне силе (САД, ЕУ, Кина), условили су да обалне државе развију алтернативне начине сарадње на пољу коришћења природних ресурса. Већ 1992. године, три новоформиране државе иницирају успостављање регионалне сарадње на пољу екологије и заштите животне средине, али са примарним циљем отпочињања експлоатације природних ресурса.<sup>32</sup> Формализација оваквих иницијатива је садржана у поменутом Каспијским програму за околину из 1998. године, и у Техеранској конвенцији о заштити околине у Каспијском мору из 2003. године.<sup>33</sup> Овде треба напоменути да је потписивањем Каспијске конвенције 2018. године, Техеранска конвенција наставила свој правни живот кроз одредбе њених чл. 1, 11, 14 и 15 али и као њен саставни део уз Споразум о безбедносној сарадњи у Каспијском мору (*the Agreement on Security Cooperation in the Caspian Sea*), те неће изгубити на значају ни након ступања на снагу Каспијске конвенције.

Каспијски програм за околину из 1998. године, усвојен је под снажним финансијским и политичким патронатом међународног фактора, пре свих UNPO-а (*United Nations Environment Programme*), UNDP-а (*United Nations Development Programme*), Светске банке и GEF-а (*Global Environment*

---

<sup>31</sup> За даљу дискусију погледати Pietkiewicz, M., *нав. чланак*.

<sup>32</sup> Blum, D., *Beyond Reciprocity: Governance and Cooperation around the Caspian Sea*, у *Environmental Peacemaking* (eds. Conca, Dabelko), Baltimore: John Hopkins University Press (2002) pp. 161–190.

<sup>33</sup> Треба напоменути да постоји и трећи, веома значајан међудржавни правни акт под називом Споразум о безбедносној сарадњи у Каспијском мору (*the Agreement on Security Cooperation in the Caspian Sea*), чије одредбе такође налазе своје место у члановима Каспијске конвенције. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/13797> Приступљено 30.09.2021. године.

Facility).<sup>34</sup> Поменуте агенције и међународне организације су обезбеђивале финансијску и стручну подршку владама обалних држава како би провеле реформе и изградиле адекватне капацитете на пољу екологије и заштите животне средине у Каспијском водном басену.<sup>35</sup> Круна овог програма и међудржавне сарадње свакако је усвајање и ратификација Техеранске конвенције и њених протокола од стране обалних држава. У питању су акти од изузетног значаја за обалне државе и њихове економије узимајући у обзир чињеницу да њихове одредбе могу у битној мери утицати на начин и обим експлоатације Каспијског водног басена. Поједини аутори чак сматрају да су тзв. еколошке одредбе из Техеранске конвенције и њених протокола, усвојене а касније и интегрисане у Каспијску конвенцију, искључиво са циљем руског и иранског контролисања експлоатације коју проводе остале државе.<sup>36</sup> Експлоатација, на коју се овде мисли, односи се на изградњу ценовода на каспијском дну, нарочито Транс-каспијског ценовода. Можда овакав став јесте претеран,<sup>37</sup> али је чињеница да изградња ценовода зависи од сагласности свих обалних држава, тј. она је могућа само под условом да не постоји приговор од било које обалне државе. Обалне државе су свесне ове чињенице те посебну пажњу посвећују нормирању инструмената који регулишу заштиту околине. Bayramov даје добар пример наведеног описујући преговоре који су пратили нормирање последњег, четвртог протокола уз Техеранску конвенцију.<sup>38</sup> Наиме, према овом протоколу обална држава која жели да гради ценоводе широког (обима) протока и да проводи истраживања, обавезна је да о томе обавести остале обалне државе. Приликом преговора о његовом нормирању, Туркменистан је предложио да се избрише фраза (*large-diameter*),<sup>39</sup> која дефинише каквоћу ценовода на које се овај протокол има применити. У случају прихватања изнесеног предлога од стране Туркменистана, постављање било каквог експлоатационог ценовода би захтевало поменуту процедуру информисања

---

<sup>34</sup> Bayramov, A., *The reality of environmental cooperation and the Convention on the Legal Status of the Caspian Sea*, Central Asian Survey, (2020): DOI: 10.1080/02634937.2020.1815653

<sup>35</sup> Исто.

<sup>36</sup> Anceschi, L., *Caspian Energy in the Aftermath of the 2018 Convention: The View from Kazakhstan and Turkmenistan*, Russian Analytical Digest (2019) 235: 6–9. doi: 10.3929/ethz-b-000339658

<sup>37</sup> Bayramov, A., *нав. чланак*.

<sup>38</sup> Protocol on Environmental Impact Assessment in a Trans-boundary Context: <https://www.unep.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/caspian-sea?ga=2.112377604.1055725277.1619684984-2041677393.1612174695>, приступљено 30. 09. 2021. године.

<sup>39</sup> Preparatory Committee Meeting for COP 6. 2017. Protocol on Environmental Impact Assessment Note by the Interim Secretariat: [http://www.tehranconvention.org/IMG/pdf/TC\\_COP6.3\\_Note\\_on\\_EIA\\_Protocol.pdf](http://www.tehranconvention.org/IMG/pdf/TC_COP6.3_Note_on_EIA_Protocol.pdf), приступљено 30.09.2021.године.

обалних држава. Предлог није прихваћен због противљења Азербејдана и Казахстана, који су желели пре свега да очувају свој маневарски простор за самостално одлучивање о изградњи мањих цевовода за које имају капацитете.<sup>40</sup>

Значај Техеранске конвенције је и у томе што она садржи механизме за контролу поштовања њених одредби и њених протокола. Заправо, могу се идентификовати два таква механизма, и то: Конференција чланица из чл. 22,<sup>41</sup> и Секретаријат из истог члана, секција 10-та, (који номинално служи за интеринституционалне договоре), а чије надлежности су дефинисане чл. 23. Рад Конференције чланица се одвија у оквиру редовних и ванредних седница. Ванредне седнице се заказују на иницијативу саме Конференције или на основу писаног захтева државе чланице који су подржале најмање још две државе чланице. Конференцију чине представници држава чланица са једнаким правом гласа а председавање Конференцијом се ротира међу државама чланицама. Одлуке овог тела се доносе једногласно. У материјалном смислу, Конференција врши своју функцију надзора на основу извештаја држава чланица који се односе на животну средину у мору са фокусом на стање загађености и ефекте које оно производи на околину. Уз државе чланице, извештаје о наведеном подносе и релевантне међународне и регионалне организације. Осим праћења поштовања одредби Техеранске конвенције, њених протокола и акционог плана, Конференција чланица има надлежност да на основу предлога Секретаријата усваја додатне протоколе у случају потребе. Мањкавост овог система је у томе што му недостају надлежности и механизми за поступање у случају да се нека држава не придржава норми садржаних у релевантним актима.

На извештај начин, описане мањкавости система надзора који се проводи кроз Конференцију држава чланица, отклоњене су путем функција извршног тела – Секретаријата. Наиме, ово тело осим што прима, припрема и одашиље информације и извештаје релевантне за предмет надзора над провођењем одредби Техеранске конвенције и њених протокола, предузима и радње обраде тих докумената за потребе других органа и институција. Најважнија функција Секретаријата је да предузима консултације са државама чланицама у вези питања од значаја за усаглашавање са одредбама Техеранске конвенције. Мада сама Техеранска конвенција не садржи обавезу држава да се консултују, ова обавеза произилази из норми међународног права које регулишу контролу загађења. Аналогно, долазимо до тога да су консултације ове врсте потребне како би се појаснили одређени аспекти провођења саме конвенције, када поступци једне од

---

<sup>40</sup> Bayramov, A., *нав. чланак*.

<sup>41</sup> [https://www.unep.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/caspian-sea?\\_ga=2.112377604.1055725277.1619684984-2041677393.1612174695](https://www.unep.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/caspian-sea?_ga=2.112377604.1055725277.1619684984-2041677393.1612174695), приступљено 30. 09. 2021. године.

држава чланица могу да доведу до значајног нарушавања животне средине или повреде права друге државе чланице или више њих, када долази до употребе заједничких природних ресурса и у случају хитне потребе.<sup>42</sup> Дакле, у оквиру Секретаријата тела врши се институционализован, вишеслојан, надзор поштовања уговорних обавеза од стране држава чланица. Секретаријат такође има саветодавну улогу по захтеву држава чланица у погледу усклађености планираних активности са њеним обавезама из Техеранске конвенције, која обухвата и подршку у изради законодавних решења и стандарда. Изградња капацитета и трансфер технологија је такође у надлежности Секретаријата. У методолошком смислу, можемо уочити да надзорни механизми из Техеранске конвенције нису засновани на ретрибутивним елементима. Пре ће бити да су усмерени ка постизању већег степена комуникације између држава чланица, ка постизању већег степена сарадње, као и према стварању већег обима бенефита и подршке чланицама.

## 6. Закључак

У делу рада који се бавио статусним одређењем Каспијског водног басена закључили смо да статусна дилема „море“ или „језеро“ се не може ограничити на дилему која је само терминолошког карактера. Ова дилема носи значајне правне, политичке, економске, еколошке и безбедносне реперкусије. Што се тиче правног аспекта од значаја за статусно дефинисање су совјетско-ирански уговори јер садрже норме које су релевантне за правни статус Каспијског водног басена. У погледу њиховог важења након распада Совјетског савеза закључили смо да примедбе новонасталих држава којима настоје да оспоре своју обавезаност њиховим одредбама су у контрадикцији са универзалним и регионалним изворима међународног права. Из совјетско-иранских уговора произилази да су могући статусни концепти који се имају применити на Каспијски водни басен, концепт затвореног мора, концепт граничног језера и концепт кондоминијума. Кроз дискусију о сваком од ових концепата закључили смо да се ни један од њих не може у потпуности применити на статусно одређење Каспијског водног басена. Што се тиче концепта затвореног мора, он се разликује од подударног концепта који познаје Конвенција о праву мора али то није разлог за искључење овог концепта. Главни разлог је у томе што ни сама Русија, као правни сукцесор Совјетског Савеза, није преузела улогу протагонисте овог концепта те је он распадом Совјетског Савеза остао неприхваћен. Ипак, његове главне одреднице које се односе на истицање важности суверенитета у регулисању међусобних односа обалних држава су и даље присутне. Оне се манифестују и кроз међународне уговоре

---

<sup>42</sup> Детаљније код Janusz-Pawletta, В., *нав. дело*.

који су међусобно закључиле обалне државе у периоду 1991 -2018. година, пре свега, кроз опсервирану Техеранску конвенцију и њене протоколе, али ништа мање ни кроз Каспијску конвенцију. Концепт граничног језера се испољава у изузимању овог водног тела из примене међународних обичаја и уговора које је манифестовано и у Каспијској конвенцији. Наиме, јасно је да је Каспијска конвенција усвојена како би се регулисала права и обавезе њених чланица у погледу употребе Каспијског мора, укључујући његове воде, басен, подземље, природне ресурсе и ваздушни простор изнад њега. Одвајање Каспијске конвенције из међународноправног корпуса који регулише статус мора и повезана питања са тим у вези, омогућило је обалним државама да на потпуно аутономан начин регулишу предметна питања те су осим експлоатације овог ресурсног резервоара уређена и питања која се односе на пловидбу и транспорт, безбедност и еколошку заштиту. Осим тога, испољавање овог статусног концепта је уочљиво на примеру увођења националних сектора у Каспијску конвенцију. Присуство елемената других статусних концепата, као и изостанак воље обалних држава, су главни разлог за искључење потпуне примене овог концепта. Следећи концепт који се испољио кроз одредбе Каспијске конвенције јесте кондоминијум и то кроз одредбе које дефинишу заједничке воде. Накнадно настали билатерални и мултилатерални уговори између обалних држава искључили су потпуну примену и овог концепта на статусно одређење Каспијског водног басена. Због свега наведеног јасно је да се статус Каспијског водног басена не може подвести искључиво под један од познатих концепата. С обзиром да садржи елементе свих представљених концепата, могуће је да је у питању неки нови концепт, или макар да смо идентификовали елементе неког новог уникатног статусног концепта. Кроз дискусију која се односи на Техеранску конвенцију, закључено је да њене одредбе врше битан утицај на обим и начин економске експлоатације овог подручја. Она то чини непосредно кроз своје тзв. еколошке одредбе али и кроз додатне протоколе. Као такав инструмент, Техеранска конвенција је идентификована као најважнија одредница правног оквира за економско коришћење Каспијског мора. Ова конвенција добија на значају на два начина. Први је формалноправни, јер и након ступања на снагу Каспијске конвенције Техеранска конвенција, као њен саставни део, ће наставити своју правну егзистенцију. Други начин, јесу механизми контроле које успоставља ова конвенција. У питању су два тела и то Конференција држава чланица и Секретеријат. Што се тиче Конференције, главна мањкавост је што овом телу недостају надлежности и механизми за поступање у случају да се нека држава не придржава норми садржаних у релевантним актима. Такође, главни начин сазнања за евентуално непоштовање уговорних обавеза су кроз обавештавање које проводе државе а чији садржај није мандаторан.

*Milan Palević, Ph.D.,  
Full-time Professor*

## **LEGAL FRAMEWORKS OF ECONOMIC USE OF THE CASPIAN SEA**

### ***Summary***

*The main goal of this research is to present the legal framework that determines the manner and scope of exploitation of natural resources in the Caspian region. This goal was achieved by analyzing the relevant international agreements applied in this geographical area, using the historical method. Then, the relevant international agreements and customs that are applied to the status issues of the sea and lakes, which are important for defining the legal regime of reference for regulating the use of these waters and their resources, are analyzed. In this part of the analysis, a comparative method was mostly used, which compared the provisions contained in universal international treaties with the provisions contained in regional international treaties. The main results of the research, in the part related to the status determination of the Caspian water basin, is that none of the known concepts for determining the status can be fully applied to it, that it contains elements of the closed sea, and elements of the border lake and elements condominium, and that all this together potentially represents elements of a new unique concept. In the part of the paper that refers to the legal framework of exploitation of the observed area, the main conclusion is that the most reference norms for its determination are contained in regional instruments that regulate the issue of environmental protection because they direct the manner and scope of economic exploitation. The limitations of this research are first of all that of several aspects of the status determination of the observed area, it is limited only to the legal aspect, and that it is limited to the analysis of the impact of environmental norms on the subject of research.*

**Key words:** *Caspian Sea, legal status, ecology, exploitation.*